

УДК 39 (477)

## ВИРОБИ ЗІ ШКІРИ ТА ХУТРА В ТРАДИЦІЙНІЙ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ В КІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Оксана СЕМЕНОВА

молодший науковий співробітник  
відділу науково-дослідних комунікацій ННДІУВІ,  
аспірантка ННДІУВІ

**Анотація.** У статті розглянуто використання одягу зі шкіри та хутра в традиційній обрядовості українців Середньої Наддніпрянищини в кінці XIX – на початку XX ст. Проаналізовано атрибутивне і міфічне значення хутряного та шкіряного одягу в родильних, весільних, хрестильних, поховальних, будівельних та святкових обрядах українців. Встановлено, що найбільш поширеними були обрядові церемонії з використанням кожуха, шапки, чобіт, рукавиць. Обрядова та оберегова функції одягу відображають світоглядні уявлення українців, віру в силу магичних дійств. Вони беруть свій початок з давніх слов'янських часів і мають спільні ознаки у всіх східнослов'янських народів.

**Ключові слова:** обрядова функція одягу, апотропеїчна функція одягу, атрибутика одягу зі шкіри та хутра, родильні, весільні, поховальні, будівельні обряди.

## ИЗДЕЛИЯ ИЗ КОЖИ И МЕХА В ТРАДИЦИОННОЙ ОБРЯДНОСТИ УКРАИНЦЕВ СРЕДНЕГО ПРИДНЕПРОВЬЯ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX СТОЛЕТИЯ

Оксана СЕМЕНОВА

младший научный сотрудник отдела  
научно-исследовательских коммуникаций ННИИУВІ,  
аспирантка ННИИУВІ

**Аннотация.** В статье рассмотрено использование одежды из кожи и меха в традиционной обрядности украинцев Среднего Приднепровья в конце XIX – начале XX ст. Проанализировано атрибутивное и мифическое значение меховой и кожаной одежды в родильных, свадебных, крестильных, строительных и праздничных обрядах украинцев. Установлено, что наиболее распространенными были обрядовые церемонии с использованием тулупа, шапки, сапог, рукавиц. Обрядовая и оберегающая функции одежды отображают мировоззренческие представления украинцев, веру в силу магических действий. Они берут свое начало с давних славянских времен и имеют общие признаки у всех восточнославянских народов.

**Ключевые слова:** обрядовая функция одежды, апотропеическая функция одежды, атрибутика одежды из кожи и меха, родильные, свадебные, погребальные, строительные обряды.

## PRODUCTION OF TANNING HANDICRAFT INDUSTRY IN THE UKRAINIAN TRADITIONAL CEREMONIES OF THE MIDDLE OVERDNIPRO LAND IN THE LATE 19th – EARLY 20th CENTURIES

**Oksana SEMENOVA**

junior research associate of

Department of Scientific and Research Communications of NRIUSWH,

post-graduate student of NRIUSWH

**Annotation.** The article considers the use of sheepskin and leather clothes in the Ukrainian traditional ceremonies of the Middle Dnieper region in the late XIX – early XX centuries. Author analyzed attributive and mythical meaning of sheepskin and leather clothes in ceremonies connected with birth, death, marriage, christening, house building and holidays of the Ukrainian people. It is established that ceremonies with sheepskin coats, fur hats, leather and sheepskin mittens and leather boots were the most common all over Ukraine. Ritual and protective functions of the clothes reflect ideological views of the Ukrainians, faith in the power of magic acts. They originate from ancient Slavic times and have the common features for all East Slavic peoples.

**Key words:** ceremonial function of clothes, protective function of clothes, attributive meaning of leather and sheepskin clothes, ceremonies of bearing, marriage, burial, christening, house building.

Народний одяг, у тому числі хутряний та шкіряний, репрезентує традиційну культуру етносу. В одязі відображені не лише специфіка життєдіяльності етносу, його традиції, але й світоглядні уявлення, вірування, естетичні смаки. Тому одяг, крім основного свого призначення – захисту людини від впливу зовнішнього середовища – виконував багато інших функцій: апотропеїчну (оберегову), естетичну, соціальну, естетико-вікову.

У наш час існує чимало публікацій з історії та семантики народного вбрання. У кінці XIX – на початку XX ст. з'явилася низка публікацій описового характеру, які друкувалися в етнографічних наукових збірниках («Матеріали до українсько-руської етнології», «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край...», «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях»), статистичних збірниках («Сборник статистических сведений о Киевской губернии») та періодичних виданнях («Этнографическое обозрение», «Живая старина»). Найбільше значення

мали праці В. Милорадовича, Б. Грінченка, М. Маркевича, Хв. Вовка, П. Чубинського, М. Чернишова, М. Сумцова, О. Потебні, О. Малинки. В цих публікаціях широко висвітлена родинна обрядовість, зокрема весільна, родильна, хрестильна, поховальна. Проте варто зазначити, що детально родинна обрядовість зображена в економічному, релігійному, соціальному аспектах; хутряний та шкіряний одяг, що використовувався в обрядових церемоніях, тут розглянуто фрагментарно.

Радянський період характеризується подальшим накопиченням фактичного матеріалу. З'являються фундаментальні дослідження Д. Зеленіна, В. Соколової, С. Токарева, В. Борисенко, Г. Маслової, в яких висвітлені функції одягу в народній обрядовості. Та, незважаючи на чималу кількість публікацій, відсутні узагальнюючі праці з даної проблематики. Метою статті є визначити елементи традиційного народного одягу як компоненти весільного, родильного, хрестильного, поховального, будівельного обрядів українців та розглянути обрядове використання одягу зі шкіри та хутра на

території Середньої Наддніпрянщини в кінці XIX – на початку XX ст.

Одяг зі шкіри та хутра широко використовувався в родинній, зокрема весільній, обрядовості. Важливим елементом весільного вбрання молодих були чоботи. Молода, як правило, взувала червоні сап'янові чоботи, молодий – чорні, змазані дьогтем, стягнуті чоботи [14, 168; 27, 585].

У всіх східнослов'янських народів побутували весільні обряди із взуттям, які можна поділити на обряди зі старим взуттям та новим взуттям. У Середній Наддніпрянщині основними атрибутами таких обрядів виступали чоботи (на відміну від Російської імперії, де як старе взуття вживалися старі личаки, а нове – нові личаки або черевики (коти) [12, 4 – 5]). До першого виду обрядів відноситься обряд знімати чоботи з чоловіка перед першою шлюбною ніччю дружиною. Загалом традиція роззування чоловіка у східних слов'ян є дуже давньою. В першу шлюбну ніч молодій належало роззути чоловіка, який тримав плітку в руках. Якщо вона знімала чобіт з лівої ноги, то чоловік бив її тричі по спині в ознаменування влади над жінкою. Якщо молода знімала чобіт з правої ноги, то вона забирала покладені туди гроші, а чоловік цілував її та злегка бив пліткою [29, 264].

Така традиція існувала і в Україні. В Середній Наддніпрянщині молода, залишившись з молодим наодинці в коморі, повинна була обов'язково роззути його. Вона знімала з нього спочатку правий чобіт, в якому знаходила гроші і забирала їх собі [20, 66; 19, 138; 26, 598; 31, 87], при цьому чоловік міг злегка бити жінку чоботом по спині [14, 170].

До другого виду обрядів відноситься обряд дарувати нові чоботи молодій

напередодні або в день весілля [30, 315; 27, 583]. Молодий міг дарувати чоботи також хрещеній матері молоді [19, 126; 16, 125].

Взуття як подарунок мало не лише практичне значення, але й було символом прихильності майбутньої дружини до дому. В подарованих після заручин чоботях молода разом з дружками кликала на весілля гостей:

*Дивлять ся хрестьяне,  
Що йдуть городяне.  
По переду то молода йде,  
Сімсот дружечок веде:  
Сімсот чотири,  
Та ще й чорнобриві.  
Сімсот ще й п'ятнадцять  
Та всі й у сап'янях* [24, 119].

*Йшла Маруся по дорозі,  
Скриплять чоботи на нозіх,  
Не за батькові гроші, –  
Купив Іван хороший!* [16, 89].

*Ой, не гай ся, Марусенько, не гай ся,  
В червоній чобіточці обувайся,  
Та за дружечками шатайся* [6, 85].

*Ой, не гайся, Химочко, не гайся!  
В червоній чобітці одягайся,  
За своїми дружечками помотайся!* [10, 429].

*Ой, ходили ж ми, ходили,  
Свої ніженьки потомили,  
Червоні чобітки попилили,  
Золотії підківки поломали,  
Поки собі дружечок назбирали* [31, 71].

Напередодні весілля молода дарувала молодому вишити сорочку та хустку, він дарував їй гроші та чоботи, в які клав пряники та горіхи. Свахи взували молоду, примушуючи її пройтись потанцювати. Якщо чоботи не підходили за розміром, молодий мав забрати їх і дати інші. Молода танцювала в подарованих чоботях на весіллі [20, 27 – 28].

У Глухівському повіті Полтавської губернії в суботу перед весіллям молодий разом з дружкою несли молодій чоботи в подарунок. В один чобіт насипали жита та небагато грошей, у другий клали гостинці – насіння, горіхи, пряники [16, 88]. В Київській губернії напередодні дня весілля увечері наречений разом з родичами, батьками та знайомими йшли до нареченої, співаючи:

*Ідемо до дівки,  
Як місяць до зірки,  
Несемо чоботи  
Шевської роботи,  
Ой, виydi, Ганнусю, виydi [11, 159].*

Подаровані чоботи молода відразу взувала [3, 67] і не знімала до кінця весільного обряду [31, 74]. В м. Гостомелі Київської губернії молодий підносив молодій на тарілці чоботи, в які клав бублики та горіхи [26, 593].

Обов'язковим весільним обрядом було дарування чобіт тещі: вважалося, що вона отримувала чоботи за те, що народила та виростила дочку [24, 130; 5, 45]; в Київській губернії чоботи дарували також матері молодого [11, 159]. В Полтавському повіті теща, отримавши від зятя чоботи, кланялася і говорила: «Дякую сватові, свасі, пану молодому і дружбі за послугу». Потім виходила на середину хати, піднімала чоботи угору та тримала їх над головою, при цьому танцювала і співала:

*Отце ж миі чоботи,  
Що зять дав;  
А за ції чоботи –  
Дочку взяв...  
...Уже тиі чоботи  
В каморі,  
А вже моя донечка  
В неволи... [20, 29].*

В с. Жданівка Полтавського повіту теща, отримавши чоботи від зятя,

відразу їх взувала [27, 585]. В Лубенському повіті Полтавської губернії молодий дарував матері молодій чоботи, перев'язані червоною стрічкою [21, 122].

Чоботи у весільній обрядовості слугували також для гадання на майбутню долю подружжя. Так, у Ніжинському повіті Чернігівської губернії в день вінчання мати молодого насипала йому в один чобіт житні зерна, в другий – дрібні гроші. В цих чоботях молодий ходив увесь день. Якщо жінка перед обрядом комори знімала першим чобіт з житом, то вважалося, що майбутнє життя молодих буде щасливим. Там же існувала й така традиція: за тиждень до весілля молодий дарував молодій чоботи, в один із яких насипав жито, в інший – бублики, горіхи, цукерки, дрібні гроші. Молода брала чобіт навмання: якщо з житом, то життя молодих буде щасливим, якщо з бубликами та цукерками – молоді житимуть бідно. Траплялося, що молода «вередувала» та не хотіла брати чоботи, тоді молодий їх забирав та взамін приносив інші, кращі [18, 100, 107, 126].

Чоботи використовували для дівочого гадання на судженого. Так, на Андрія (13 грудня) дівчина знімала свій чобіт та кидала його від себе із заплученими очима. Кидаючи, не мала права зрушити з місця, бо гадання не збудеться. В який бік чобіт носком упаде, звідти наречений шукатиме. Або дівчата брали чобіт у дівчини, від стіни до порога переставляли і так промовляли: «Молодець, удовець, буду дівувати», – і як вийде, то таку долю ця дівчина буде мати [13]. Також чобітьми, переставляючи їх по черзі, міряли хату від стола до порога. Чий чобіт вийде за поріг, та дівчина перша заміж піде в наступному році [15].

Обов'язковим елементом весільного вбрання молодих взимку був білий нагольний кожух. Весільний кожух був багато декорований: «сосонки» означали весільне гільце, візерунок «яблучка» вважався символом кохання, вишита на спині підкова – талісманом. У Полтавській губернії весільні кожухи декорували рослинним орнаментом, вишитим технікою гладі по рукавах, плечах, по низу. В Київській губернії переважали аплікації зі шкіри та сукна, шнурівки [1, 123, 128].

Кожух та шкіряні чоботи як найдорожчі елементи одягу становили частину приданого молодої та свідчили про її соціально-економічний статус. У Борзенському повіті Чернігівської губернії придане заможної молодої складалося з 2 кожухів (байбараків), 2 кожушанок, 2 пар чобіт, 2 пар черевиків [6, 89]. У Ніжинському повіті Чернігівської губернії багатою вважалася молода, яка в придане мала декілька суконних юпок та кожушанок [18, 100].

Загалом овчина мала особливе значення у східнослов'янській обрядовості, що ґрунтується на давніх уявленнях слов'ян про плодovitість, багатство та щастя [9, 708]. Обрядове посипання молодих у вивернутому кожусі асоціювалося з хмарою. Як хмара дарує землі врожай, проливаючи на неї дощ, так само вона дарує молодим добробут та плодovitість [28, 90; 25, 70]. У цьому обряді хутро та зерно знаходяться поруч, як у природі хмара та дощ. Теща та свекруха зустрічали молодих у вивернутому кожусі на знак побажання їм дітородження, багатства («мохнатий», «косматий» означає «багатий» [25, 70]), щоб «у молодих було багато різної скотини» [17, 240].

Вивернутий кожух використовували в різних обрядах. Напередодні вінчання в «дівич-вечір» молоді сиділи на лаві на кожусі – «щоб багатими були» [18, 106]. В цю ніч молода лягала спати на кожусі, а зранку старі жінки тлумачили сон, що їй наснився, намагаючись по ньому визначити майбутнє життя молодих [31, 107].

Коли молодій розплітали косу, вона сиділа на застеленому кожухом стільці [8, 269]:

*Ой, дайте нам стільця,  
Дайте нам кожуха,  
Дайте нам кожуха,  
Щоб сіла молодуха,  
Щоб сіла серед хати косу розплітати* [4, 62].

*Ой, дай, мати, стільця,  
До стільця гребінця,  
До стільця кожуха,  
Щоб сіла молодуха.  
Не зробили стільця,  
Не купили гребінця,  
Не пошили кожуха,  
Не сяде молодуха* [5, 37].

Після розплітання коси на кожух, де сиділа молода, кидали гроші [4, 63]. Молода сиділа на кожусі також під час обряду її викупу [16, 121].

У день весілля батько й мати молодого, благословляючи його хлібом-сіллю, сиділи на лаві, застеленій вивернутим кожухом [19, 108]. У дворі молодого ставили діжу, яку покривали хусткою. На неї клали хліб, сіль та дрібні гроші. Молодий брався за один кінець хустки, дружка – за другий; вони тричі обходили діжу по колу, мати молодого, вдягнена у вивернутий кожух та шапку, посипала молодого цукерками, зерном, насінням [17, 240]. Також мати молодого у вивернутому кожусі та в шапці несла в полі кожуха різне збіжжя (овес, горіхи, насіння) та дрібні гроші, які вона збирала



від народження сина. Вона сідала верхи на «коня» (вила чи граблі) та, розкидаючи навколо збіжжя, тричі об'їжджала навколо діжі з хлібом, що стоїть серед двору [8, 201, 258; 30, 314]. Перед виїздом до молодої мати молодого обсипала зерном, горіхами та засушеними грушами весільний поїзд та молодого: «щоб багатим був» [24, 124; 16, 113; 31, 81; 18, 113; 21, 122]. При цьому менший дружко бив її ціпком по кожуху [6, 89 – 90]. В Чернігівській губернії дружко тримав над нею вивернутий назовні кожух; так само він тримав вивернутий кожух над тещею, що зустрічала молодого [24, 128].

Перед дверима хати молодої свахи співали:

*Чому сваха зятя та не вітає,  
Чи в її кожуха немає?  
Чи чоботи обуває?  
Ми кожуха да добудемо,  
І в чоботи да обуємо [18, 115].*

При цьому теща загрозувала молодому і тричі підходила до нього, щоб налякати [27, 588]. Молодий та старости вдавали ніби б'ють її батоном, щоб показати, що її не бояться [8, 235, 264]:

*Вубралася теща ув овчинки,  
Для зятині причинки,  
Да хотіла зятя злякати,  
Не хотіла дочки оддати [25, 69 – 70].*

Зустрічаючи молодого, мати молодої, вдягнена у вивернутий кожух, подавала йому чарку або миску, наповнену водою з вівсом. Молодий удавав, що куштує напій і кидав чарку назад через голову, а дружко намагався розбити її палицею на льоту [30, 331; 8, 202]. Теща у вивернутому кожусі та шапці давала зятю горщик з водою та вівсом [14, 167]. Зять виливав воду на свій ціпок, брат молодої сідав на цей ціпок зверху і так їхав від дому молодого до молодої [19, 122]. В Київській

губернії мати молодої, одягнена у вивернутий вовною назовні кожух, зустрічала молодих перед порогом з хлібом-сіллю, тримаючи його в руках, вкритих кожухом, а весільний хор співав:

*Що то вийшло кострубатого?  
Що то вийшло волохатого?  
Який кожух волохатий,  
Такий буде зять багатий.*

*Теща зятя вітає,  
Кожух вивертає:  
- Щоб ти, зятю, був багатий,  
Як той кожух волохатий,  
На коні, на вівиці,  
На рублі, на червінці [3, 73].*

Якщо теща довго не виходила до зятя (як це зазвичай і бувало), свахи співали:

*Ой, дивно нам, дивно:  
Деся нашої свахи не видно,  
Чи чобіт не має,  
Чи в постолі узувається,  
Чи кожуха позичає  
Та й до зятя прибирається [2, 153].*

Перед виїздом наречених до дому молодого одягнута у вивернутий кожух теща кілька разів обходила їх довкола, посипаючи горіхами та зерном [11, 159]. Молоді ставали на розстелений на підлозі кожух («щоб багаті були») та кланялися батькам молодої [27, 590].

Мати молодого зустрічала молодих у вивернутому кожусі [10, 442; 3, 80] та вивернутій шапці, «щоб налякати молоду, щоб вона не боялася, що чужа мати така страшна» [7, 78], а також, щоб вона була поштивою [25, 75]. Вона накривала полою молоду і заводила її в хату [5, 49].

Звичай саджати молодих на вивернутий кожух зустрічається на всій території Середньої Наддніпрянщини. Кожух використовували для покривання постелі молодих замість ковдри [20, 63; 30, 436; 8, 206]; ним також вкривали

молодих у першу шлюбну ніч [30, 438]. Під час застілля молоді сиділи на застеленій кожухом лаві [16, 97; 5, 41; 18, 125], «щоб любов їх була такою теплою, як кожух» [7, 76]. На вивернутий кожух молоді сідали, прийшовши з церкви після вінчання [25, 70]. Зазвичай під кожух клали жито, гроші [3, 68].

Важливим елементом весільної обрядовості була смушева шапка, яку дарували батьку молоді [4, 71; 27, 583; 18, 118]. Крім шапки, йому дарували також шкіряні або овчинні рукавиці [24, 130; 30, 315]; подекуди в подарунок родичам молоді несли матерію на кожух [18, 118].

Особливого значення надавалося шапці молодого, яку він не знімав протягом усього весілля, навіть у теплу пору року, бо «помре жінка» [18, 107]. У «дівич-вечір» дружка [6, 92; 10, 433], сестра молоді [31, 80] або старша свашка [24, 131] пришивала квітку з вінка або хустки молоді на шапку молодого, він вдягав шапку боярина, який знімав її з другого боярина, той – з третього і т.д. Коли молодий платив старшій свасі, що пришивала квітку, вона вдягала йому шапку, і так ланцюгом усі вдягали свої шапки. Для українського весілля характерне також вдягання вінка з барвінку на шапку молодого [20, 61]. Боярам квітки та стрічки пришивали дружки, свахи та світилки [5, 43; 4, 65; 19, 118]. Бояри, так само, як і молодий, за пришивання квіток платили гроші [31, 84 – 85].

*Ой, дай, мати, голку  
І ниточку шовку  
Пришити квіточку  
К зеленому да барвіночку,  
К синій китайці,  
К зятевій шапці... [10, 433].*

*Ой, дай, мати, голку  
І ниточку шовку*

*Пришити квіточку  
К зеленому барвіночку,  
І к квітці, і к китайці,  
І к Івановій шапці [20, 61].*

*Ступлю я да на лавочку,  
Зніму я да шапочку,  
Пришию да квіточку  
К зеленому барвіночку,  
К бобрової шапці,  
К червоної китайці [30, 192].*

В українському весіллі існував обряд одягання шапки молодого на молододу, що символізує її перехід до роду чоловіка. При цьому на молододу спершу вдягали очіпок, який вона двічі скидала, на третій раз молодий вдягав на неї свою шапку, і вона залишалася в ній [20, 61]. Шапку молодого молододу вдягала у першу шлюбну ніч [8, 282] або після неї [30, 443; 10, 444]. Після весілля молоді йшли до церкви, де молодий знімав шапку, а молододу в ній залишалася [18, 128].

Вивернутий кожух та кудлата шапка були також елементами костюма ряджених, які перевдягалися після першої шлюбної ночі молодих у тварин, циган тощо [20, 75].

Велике значення мав хутряний одяг в обрядових церемоніях, пов'язаних з народженням та хрещенням дітей. Зокрема, в Полтавській губернії під час важких пологів породілля ставала на розісланий хутром доверху кожух та просила пробачення у старших родичів [23, 17]. Новонароджену та похрещену дитину клали на кожух на покуті [20, 108; 8, 192]. Вперше дитину стригли, посадивши на кожух [8, 195; 25, 70]. Перед тим як іти до церкви, немовля у хаті клали на кожух, і присутні кидали на кожух гроші, щоб воно було багате та здорове [2, 108]. В Київській губернії хрещені батьки несли загорнуту у вивернутий кожух

дитину до церкви [31, 64]. Символіка хутра в цих обрядах означає побажання достатку та плідності.

Хутряний одяг та шкіряне взуття знаходили своє застосування і в похоронних обрядах, зокрема людину, що тяжко помирала, для полегшення страждань клали на солому або кожух [21, 166]. Померлим на ноги взували постолі, а не чоботи або черевики – існувало повір'я, що на тому світі буде важко ходити, оскільки таке взуття має багато цвяхів. Натомість у західних областях України та в Карпатському регіоні покійника взували у жовті або чорні чоботи, бо, згідно з віруваннями, коли він перелітатиме огненну ріку, то попече ноги [2, 173]. Шапку або вдягали на голову покійному, або клали під подушку в домовину [20, 91]. Покійника клали на лаву головою на покуття, на яке простилали кожух: «щоб душі було м'яко». Цей кожух залишався на покутті до 9 днів та знову викладався на сороковини [21, 167].

Кожух використовували також у будівельній обрядовості, зокрема, під час закріплення сволока до нього на мотузках прив'язували загорнутий у вивернутий кожух хліб. Тесля обходив хату, розсіваючи зерно та хміль. Потім двоє чоловіків одночасно розрубували мотузку, кожух падав на підлогу. По тому, як лежав хліб, визначали, хто буде народжуватися в сім'ї: якщо скоринкою догори – хлопчики, якщо донизу – дівчатка. Був відомим ще один обряд: перед підняттям сволока до нього прив'язували кожух з загорнутою пляшкою горілки (у бідних – горщик з кашею). Після перерубування мотузок визначали, яке життя буде в хаті: якщо пляшка впала горлечком до середини хати – багатим, якщо до дверей – бідним [9, 132 – 133].

Кожух був важливим атрибутом традиційних святкових обрядів, зокрема рядження – одного із видів розваг для молоді. Вивернутий кожух вважався універсальним способом рядження в різдвяних іграх, наприклад «водити козу» [22, 13]. Відомі різноманітні маски кози. Це переважно вирізані з дерева голова і роги, очі робили з бляшанок, гудзиків. Виконавець ролі «кози» був накритий кожухом або плахтою [2, 29]. Також для того, щоб зобразити козу, вдягали два кожухи (другий – на ноги), скріпляли їх біля пояса мотузкою. До шапки кріпили роги, сплетені з лози чи соломи [20, 111]. В Чернігівській губернії рядження відбувалося так: на хлопця, який зображав козу, накидали вивернутий кожух, в один із рукавів якого просували козину голову, а другий підсовували козі під живіт [17, 65]. Козу водив «дід». «Коза» падала, вмирала, потім піднімалася та танцювала. Ритуальний танець «кози» виступав символом родючості, енергії, багатства й сили [2, 29]. На Масляну парубки вдягали вивернутий кожух, мазали лице сажею та з кочергою або помелом «відганяли чорта» [20, 114].

Отже, проаналізувавши використання виробів зі шкіри та хутра, зокрема кожухів, чобіт, шапок, рукавиць, можна зробити висновок, що вони виконували важливі обрядову та апотропеїчну (оберегову) функції. Оберегове значення хутряного та шкіряного одягу тісно пов'язане зі світоглядними уявленнями східних слов'ян, демонологією, вірою в силу магічних дійств. Обрядова функція полягала в атрибутивному використанні одягу під час весільних, родильних, хрестильних, похоронних церемоній тощо.

Із плином часу обряди з шкіряним та хутряним одягом втратили свою



первісну магічну функцію. Водночас побутує весільний обряд «чоботи», який полягає у даруванні нових чобіт матері молодій та її спільного танцю з зятем; вивернутий кожух кладуть під дитину під час перших пострижин; вивернутий кожух досі залишається атрибутом традиційних різдвяних обрядів.

Дослідження використання одягу зі шкіри та хутра в обрядовості українців Середньої Наддніпряни в кінці XIX – на початку XX ст. дає можливість глибше пізнати традиційну обрядову культуру нашого народу і репрезентувати її світовій спільноті.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Білан М. С. Український стрій / М.С. Білан, Г. Г. Стельмащук. – Л.: Фенікс, 2000. – 326 с.
2. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Борисенко. – К.: Унісерв, 2000. – 191 с.: іл. – Бібліогр.: С. 187 – 191.
3. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження / В.К. Борисенко / АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. – [відп. ред. М.М. Паяк]. – К.: Наук. думка, 1988. – 192 с.: іл.
4. Весілля в містечку Дубовій, Уманського повіту, в Київщині // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1919. – Т. XIX – XX. – С. 51 – 74.
5. Весілля в с. Гордашівці, Уманського повіту в Київщині // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1919. – Т. XIX – XX. – С. 34 – 51.
6. Весілля в селі Прохорах, Борзенського повіту, Чернігівської губернії // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1919. – Т. XIX – XX. – С. 81 – 100.
7. Весілля з Прилуцького повіту Полтавської губернії // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1919. – Т. XIX – XX. – С. 74 – 81.
8. Вовк Х. Студії з української етнології та антропології / Х. Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
9. Восточнославянский этнографический сборник. Очерки народной материальной культуры русских, украинцев и белорусов в XIX – начале XX в. [отв. ред. С.А. Токарев]. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1956. – 805 с.
10. Гринченко Б. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях / Б. Гринченко. – Чернигов: Типография губернского земства, 1899. – Т. III. – 765 с.
11. Д.П.Де ля Фліз. Альбоми [Текст] / ред. П. Сохань [та ін.]; НАН України, Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. Інститут рукописів. – К., 1996. – (Етнографічно-фольклорна спадщина). – Т. 1. – К.: [б.в.], 1996. – 256 с.
12. Зеленин Д.К. Русские народные обряды со старой обувью / Д.К. Зеленин. – СПб.: Типография В.Д. Смирнова, 1913. – 16 с.
13. Календарні свята. Зимовий цикл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://traditions.org.ua/kalendarsni-sviata/zymovyi-tsykl/261-13-grudnia-vorozhinnia-gadannia-ta-zbytku-na-andriia>
14. Калиновский Г. Описание свадебных украинских простонародных обрядов, в Малой России и Слободской Украинской губернии, також и в Великороссийских слободах, населенных малороссиянами употребляемых / Г. Калиновский // Харьковский сборник. – 1889. – Вып. 3. – С. 160 – 174.
15. Катерини: свято дівочої долі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://razommedia.ca/index.php?option=com\\_k2&view=item&id=579:kateryny-sviato-divochoi-doli](http://razommedia.ca/index.php?option=com_k2&view=item&id=579:kateryny-sviato-divochoi-doli)
16. Литвинова-Бартош П. Весільні обряди і звичаї у селі Землянці Глухівського

повіту у Чернігівщині / П. Литвинова-Бартош // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1900. – Т. III. – С. 70 – 173.

17. *Малинка А. Н.* Сборник материалов по малорусскому фольклору / А.Н. Малинка. – Чернигов: Типография губернского земства, 1902. – 388 с.

18. *Малинка А.Н.* Малорусское веселье (свадебные обряды и песни, записанные в м. Мрине Нежинского уезда Черниговской губернии) / А.Н. Малинка // Этнографическое обозрение. – 1897. – №3. – С. 95 – 134.

19. *Маркевич Н.* Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян / Н. Маркевич. – Киев: Типография И. и А. Давиденко, 1860. – 171 с.

20. *Маслова Г.* Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX – начала XX в. / Г. Маслова. – М.: Наука, 1984. – 213 с.

21. *Милорадович В. П.* Сборник малорусских песен Лубенского уезда Полтавской губернии / В.П. Милорадович // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: Типография губернского правления, 1897. – Т. 16. – С. 1 – 223.

22. *Милорадович В.* Средняя Лубенщина / В. Милорадович // Киевская старина. – 1903. – № 10. – С. 1 – 36.

23. *Милорадович В. П.* Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888–1895 гг. / В. П. Милорадович // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Харьков: Типография губернского правления, 1897. – Том X. – С. 1–223.

24. *Онисько Гриша.* Весілля у Гадяцькому повіті, у Полтавщині / Гриша Онисько // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів: Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1899. – Т. I. – С. 111 – 156.

25. *Потебня А.* О мифическом значении некоторых поверий и обрядов / А.О. Потебня // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – М.: Университетская типография, 1865. – Книга 2. – С. 1 – 84.

26. Свадьба, записанная в м. Гостомле, Киевского уезда // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – Т. VII. – Выпуск 2. – СПб., 1877. – С. 593 – 598.

27. Свадьба, записанная в с. Ждановке, Полтавского уезда // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – Т. VII. – Выпуск 2. – СПб., 1877. – С. 581 – 592.

28. *Сумцов Н. Ф.* Символика славянских обрядов: Избранные труды / Н.Ф. Сумцов. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996 (Этнографическая библиотека). – 296 с.

29. *Терещенко А.* Быт русского народа. Часть VII / А. Терещенко. – СПб.: Типография Министерства внутренних дел, 1848. – 348 с.

30. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. – Т. VII. – Выпуск 2. – СПб., 1877. – 608 с.

31. *Чернышев Н.* Быт крестьян Киевской губернии / Н. Чернышев // Сборник статистических сведений о Киевской губернии. – К.: Типография губернского управления, 1864. – 151 с. – С. 63 – 94.

## REFERENCES

1. *Bilan M. S.* Ukrainyskyi strii / M.S. Bilan, H. H. Stelmashchuk. – L.: Feniks, 2000. – 326 s.

2. *Borysenko V.* Tradytzii i zhyttiedialnist etnosu: na materialakh sviatkovy-obriadovoi kultury ukrainsiv: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / V. Borysenko. – K.: Uniserv, 2000. – 191 s.: il. – Bibliohr.: S. 187 – 191.

3. *Borysenko V.K.* Vesilni zvychai ta obriady na Ukraini: Istoryko-etnohrafichne

- doslidzhennia / V.K. Borysenko / AN URSS, In-t mystetstvoznavstva, folkloru ta etnografii im. M. T. Rylskoho. – [vidp. red. M.M. Paziak]. – K.: Nauk. dumka, 1988. – 192 s.: il.
4. Vesillia v mistechku Dubovii, Umanskoho povitu, v Kyivshchyni // Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii. – Lviv: Drukarnia naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1919. – T. XIX – XX. – S. 51 – 74.
5. Vesillia v s. Hordashivtsi, Umanskoho povitu v Kyivshchyni // Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii. – Lviv: Drukarnia naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1919. – T. XIX – XX. – S. 34 – 51.
6. Vesillia v seli Prokhorakh, Borzenskoho povitu, Chernihivskoi hubernii // Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii. – Lviv: Drukarnia naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1919. – T. XIX – XX. – S. 81 – 100.
7. Vesillia z Prylutskoho povitu Poltavskoi hubernii // Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii. – Lviv: Drukarnia naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1919. – T. XIX – XX. – S. 74 – 81.
8. *Vovk Kh.* Studii z ukrainskoj etnologii ta antropologii / Kh. Vovk. – K.: Mystetstvo, 1995. – 336 s.
9. Vostochnoslavjanskij etnograficheskij sbornik. Ocherki narodnoj materialnoj kultury russkikh, ukrainsev i belorusov v XIX – nachale XX v. [otv. red. S.A. Tokarev]. – M.: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1956. – 805 s.
10. *Grinchenko B.* Etnograficheskie materialy, sobrannye v Chernigovskoy i sosednikh sney guberniyakh / B. Grinchenko. – Chernigov: Tipografiya gubernskogo zemstva, 1899. – T. III. – 765 s.
11. *D.P.De lia Fliz.* Albomy [Tekst] / red. P. Sokhan [ta in.]; NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.I.Vernadskoho. Instytut rukopysiv. – K., 1996. – (Etnografichno-folklorna spadshchyna). T. 1. – K.: [b.v.], 1996. – 256 s.
12. *Zelenin D.K.* Russkie narodnye obryady so staroy obuvy / D.K. Zelenin. – SPb.: Tipografiya V.D. Smirnova, 1913. – 16 s.
13. Kalendarni sviata. Zymovi tsykl [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://traditions.org.ua/kalendarni-sviata/zymovy-tsykl/261-13-grudnia-vorozhinnia-gadannia-ta-zbytky-na-andriia>
14. *Kalinovskiy G.* Opisanie svadebnykh ukrainskikh prostonarodnykh obryadov, v Maloy Rossii i Slobodskoy Ukrainskoy gubernii, takozh i v Velikorossiyskikh slobodakh, naselennykh malorossiyanami upotrebyaemykh / G. Kalinovskiy // Kharkovskiy sbornik. – 1889. – Vyp. 3. – S. 160 – 174.
15. *Kateryny: sviato divochoi doli* [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [http://razommedia.ca/index.php?option=com\\_k2&view=item&id=579:kateryny-sviato-divochoi-doli](http://razommedia.ca/index.php?option=com_k2&view=item&id=579:kateryny-sviato-divochoi-doli)
16. *Lytvynova-Bartosh P.* Vesilni obriady i zvychai u seli Zemliantsi Hlukhivskoho povitu u Chernihivshchyni / P. Lytvynova-Bartosh // Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii. – Lviv: Drukarnia naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1900. – T. III. – S. 70 – 173.
17. *Malinka A. N.* Sbornik materialov po malorusskomu folkloru / A.N. Malinka. – Chernigov: Tipografiya gubernskogo zemstva, 1902. – 388 s.
18. *Malinka A.N.* Malorusskoe vesille (svadebnye obryady i pesni, zapisannye v m. Mrine Nezinskogo uezda Chernigovskoy gubernii) / A.N. Malinka // Etnograficheskoe obozrenie. – 1897. – №3. – S. 95 – 134.
19. *Markevich N.* Obychai, poverya, kukhnya i napitki malorossiyan / N. Markevich. – Kiev: Tipografiya I. i A. Davidenko, 1860. – 171 s.
20. *Maslova G.* Narodnaya odezhdha v vostochnoslavjanskikh traditsionnykh oby-chayakh i obryadakh XIX – nachala XX v. / G. Maslova. – M.: Nauka, 1984. – 213 s.
21. *Miloradovich V. P.* Sbornik malorusskikh pesen Lubenskogo uezda Poltavskoy gubernii / V.P. Miloradovich // Sbornik Kharkovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva. – Kharkov: Tipografiya gubernskogo pravleniya, 1897. – T. 16. – S. 1 – 223.
22. *Miloradovich V.* Srednyaya Lubenshchina / V. Miloradovich // Kievskaya starina. – 1903. – № 10. – S. 1 – 36.

23. Miloradovich V. P. Narodnye obryady i pesni Lubenskogo uezda Poltavskoy gubernii, zapisannye v 1888–1895 gg. / V. P. Miloradovich // Sbornik Kharkovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva. – Kharkov: Tipografiya gubernskogo pravleniya, 1897. – Tom X. – S. 1–223.

24. *Onysko Hrysha*. Vesillia u Hadiatskomu poviti, u Poltavshchyni / Hrysha Onysko // Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii. – Lviv: Drukarnia naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1899. – T. I. – S. 111 – 156.

25. *Potebnaya A.* O mificheskome znachenii nekotorykh poveriy i obryadov / A.O. Potebnaya // Chteniya v Imperatorskom obshchestve istorii i drevnostey rossiyskikh pri Moskovskom universitete. – M.: Universitetskaya tipografiya, 1865. – Kniga 2. – S. 1 – 84.

26. Svadba, zapisannaya v m. Gostomle, Kievskogo uezda // Trudy etnograficheskostatisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Materialy i issledovaniya, sobrannye P. P. Chubinskim. – T. VII. – Vypusk 2. – SPb., 1877. – S. 593 – 598.

27. Svadba, zapisannaya v s. Zhdanovke, Poltavskogo uezda // Trudy etnograficheskostatisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Materialy i issledovaniya, sobrannye P. P. Chubinskim. – T. VII. – Vypusk 2. – SPb., 1877. – S. 581 – 592.

28. *Sumtsov N. F.* Simvolika slavyanskikh obryadov: Izbrannye trudy / N.F. Sumtsov. – M.: Izdatelskaya firma «Vostochnaya literatura» RAN, 1996 (Etnograficheskaya biblioteka). – 296 s.

29. *Tereshchenko A.* Byt russkogo naroda. Chast VII / A. Tereshchenko. – SPb.: Tipografiya Ministerstva vnutrennikh del, 1848. – 348 s.

30. Trudy etnograficheskostatisticheskoy ekspeditsii v Zapadno-Russkiy kray, snaryazhennoy Imperatorskim Russkim Geograficheskim Obshchestvom. Materialy i issledovaniya, sobrannye P. P. Chubinskim. – T. VII. – Vypusk 2. – SPb., 1877. – 608 s.

31. *Chernyshev N.* Byt krestyan Kievskoy gubernii / N. Chernyshev // Sbornik statisticheskikh svedeniy o Kievskoy gubernii. – K.: Tipografiya gubernskogo upravleniya, 1864. – 151 s. – S. 63 – 94.

*O. Semenova*

*Production of Tanning Handicraft Industry in the Ukrainian Traditional Ceremonies of the Middle Overdnipro Land in the Late 19th – Early 20th Centuries*

*Abstract*

Folk clothes represent spiritual culture of the Ukrainians, their traditions, beliefs, images and ideology. Today there are a lot of researches and substantial descriptions of rites connected with marriage, birth, death, christening, house building and festivals. They show us mythological and ritual meaning of traditional elements of folk clothes, in particular, those made of sheepskin and leather: sheepskin coats, fur hats, leather and sheepskin mittens and leather boots.

Sheepskin and leather clothes were widely used in familiar customs and rites. Leather boots and sheepskin coat constituted a part of dowry and indicated socioeconomic status of marriageable girl. Mothers of bride and bridegroom put on sheepskin coat inside out and threw grain on the couple that appears as symbols of prosperity, wish of wealth and fertility. Here we can follow ancient Eastern-Slavic understanding of the welfare: sheepskin coat is a cloud, wheat or oats mean a rain which were necessary for bountiful gravest. Sheepskin coat had the same mythological and ritual meaning in the rites connected with birth and christening. Our ancestors put baby upon it as wish of health and richness. Sheepskin coat was also important element of individual dressed up as a goat (guiser) that was characteristic feature of Christmas and some after-wedding ceremonies. There was a ritual to cover bearing beam with sheepskin coat during the construction of the house. Bridegroom's sheepskin hat had important significance and he mustn't take off it from his head during the whole wedding day. Bride usually took on the hat as a sign her inclusion to new family.

Leather boots were used widely in the wedding ceremonies, in particular as present to bride. In the wedding-night wife had to unshoe her husband; that ceremony was common for all East Slavs and the Ukrainians as well.

So, in conclusion we must admit that sheepskin and leather clothes had important ritual and protective functions which in course of time lost their original magic significance and today exist as respect to traditions (wedding ritual «boots»).